

2. Існують також «зовнішні» проблеми, що пов'язані з неточним перекладом на українську мову текстів міжнародно-правових документів. Ці проблеми можуть проявитися в зовнішніх зносинах нашої держави і мати несприятливі політичні та економічні наслідки. Так, неправильне розуміння перекладачами юридичної суті того чи іншого нормативного акту, який використовується в конкретному зовнішньополітичному правідношенні України з іншими державами, міжнародними організаціями може вплинути на престиж вітчизняної дипломатії, на престиж нашої держави.

З цих причин можна рекомендувати, щоб переклади всіх міжнародно-правових нормативних документів, які проходять через МЗС України, інші відомства, що пов'язані з зовнішніми відносинами, здійснювались після їх візування юристами-міжнародниками. А найбільш важливі міжнародно-правові акти перекладались безпосередньо юристами-міжнародниками, які володіють відповідними іноземними мовами.

У цьому зв'язку хотілось би підкреслити важливість мовної підготовки кадрів для органів зовнішніх зносин, яка здійснюється в Київському державному інституті міжнародних відносин, в Київському держуніверситеті ім.Т.Шевченка, в Дипломатичній академії МЗС України, а також на консульському факультеті Національної юридичної академії України ім.Ярослава Мудрого.

Список літератури:

1. Конституции зарубежных государств. М., 1996.
2. The Constitution of the United States. Washington, 1989.
3. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда. Нью-Йорк, 1994.
4. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York, 1995.
5. Владимир Ф. Авиация НАТО в конфликте на Балканах // Зарубежное военное обозрение. 1996. №3.
6. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. М., 1992.
7. Международное публичное право. Сборник документов: В 2 т. М., 1996. Т. 1.
8. Перетерский И.С. Толкование международных договоров. М., 1959.
9. Евинтов В.И. Многоязычные договоры в современном международном праве. К., 1981.
10. Моджорян Л.А. Субъекты международного права. М., 1958.
11. Борисенко И.И., Евтушенко Л.И. Английский язык в международных документах и дипломатической корреспонденции. К., 1992.

Надійшла до редколегії 06.01.2000

М.М. Жовтобрюх, заступ. начальника Запорізького відділу по боротьбі з організованою злочинністю

ІДЕЇ ГУМАНІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Перш ніж розпочати безпосередній огляд українського права княжої доби в історії української культури, слід визначитись в історіософській позиції щодо українського права. Рецепція чужого права не підмінила собою українське звичаєве право, а лише збагатила його, заповнюючи прогалини новими правовими поняттями і положеннями, необхідність в яких була покликана до життя умовами культурного і історичного розвитку українсько-

го суспільства. Вироблене протягом довгих століть, на автохтонних коренях своєї національної культури, українське право зберегло свій оригінальний і неповторний характер. Насичене оригінальним ідейним змістом світоглядних поглядів і настанов, традиційно закріплене в народній пам'яті, українське звичаєве право, поряд з іншими цінностями, становить сутність національної української культури, належить до цієї культури, і тому не може розглядатися поза українським національним контекстом, як право, наприклад, якогось іншого народу, або невизначеної «древнеруської народности».

Слід зауважити, що нас цікавлять не самі норми права і законодавство як таке, а питання про ідеї, що лягли в основу утворення норм українського звичаєвого права, тобто ті ідеї, в яких саме і проявилися характеристичні риси української ментальності.

Найповнішою і найважливішою історичною пам'яткою українського звичаєвого права є «Руська Правда», до якої, крім звичаєвого права, увійшли також «княжі Устави», що за своїм змістом, формою викладання і оголошення ближче стоять до звичаєвого права, ніж до писаного закону і створені були в принагідних випадках саме на доповнення, розвиток або зміну норм звичаєвого права. Тому «Руську Правду» в цілому можна вважати за збірник звичаєвого українського права.

Характеризуючи норми українського звичаєвого права Київської Русі, багато хто з видатних українських дослідників в цьому питанні (М. Грушевський, А.Яковлів, Л.Окіншевич, М. Чубатий і інш.) звертали увагу на його досить розвинутий і навіть прогресивний (для того часу) характер в порівнянні із звичаєвим правом інших європейських народів і в деякій мірі навіть римським правом (наприклад, щодо правового становища жінки).

Виникає питання, в чому ж полягає прогресивність українського права, чому і завдяки яким ознакам воно виступає попереду часу? Адже перебуваючи за часів Київської Русі в вигляді саме звичаєвого права, воно не могло похвалитися ні чітким виробленням понять і положень, ні розробленою законодавчою системою, ні писаними законами тощо. Прогресивним звичаєве право робить його наповненість ідейним змістом, а саме гуманізмом, породженим силою українського менталітету або української душі на терені власної традиційної культури.

Гуманізм, як своєрідний вияв українського етнонаціонального характеру, внутрішньо скеровував наших прашурів на особливе, емоційно шанобливе ставлення до життя, при цьому не тільки власного, а життя взагалі, до всього, що породжує його і де воно бере свої сили. Звідси висока оцінка життя людини як особистості, свободи, неприйняття деспотизму, прагнення до індивідуальної автономії, поетично-шанобливе ставлення до неньки-землі, до жінки, любов до природи і взагалі всього живого [1, с.187].

Втілення наведених гуманістичних мотивів української ментальності в правосвідомості виявляється в поставанні норм звичаєвого права, які си-

лою традиції закріплюють характерні цій духовній настанові відношення до оточуючого соціального середовища в сфері соціальних стосунків і міжлюдських відносин.

Прикмети цих гуманістичних поглядів, що містять в собі норми давнього українського права, ми знайдемо майже в усіх його частинах: в кримінальному праві і системі кар, в спадковому праві, в поглядах щодо правового становища жінки, іноземців та їх майна, в родинному праві.

Так, зокрема, в текстах міжнародних договорів з Візантією, а саме, в договорі «між греками і Руссю 912р.» і «Договорі Романа, Костянтина і Стефана з Ігорем 944р.» ми знаходимо цікаву з цього приводу норму звичаєвого права щодо майна корабля, який потерпів аварію і був викинутий хвилями на берег. «Якщо викинутий буде човен вітром великим на чужу землю, і якщо він знайдений буде нами, русами, то якщо хто збереться спорядити човен добром своїм і відіслати назад у землю Християнську, ми проведемо його крізь усяке небезпечне місце, доки (не) прибуде він у безпечне місце. Якщо ж такий човен, чи бурюю, чи земною препною затриманий, не може добратися до своїх місць, то ми, руси, допоможемо гребцям того човна і допроведимо (туди) з куплею їх поздорову... Якщо ж приключиться кому з того човна в ньому убитим бути, або побитим бути нами русами, або взято (буде з човна) що-небудь, то хай ті, що це вчинили, зазнають кари за законом руським» [2, с.19], і далі «якщо знайдуть руси корабель грецький, викинутий (на берег) в якому-небудь місці, – хай не завдають йому вони шкоди; якщо ж із нього візьме хто що-небудь чи людину (з нього) забере в рабство, – хай буде той винуватий по закону руському» [2, с.25]. Посилання в обох наведених частинах текстів угод на «закон руський» чітко вказує на місце походження цієї правової норми. В даному випадку, як це ми бачимо з тексту, звичаєве право не тільки охороняє майно потерпілих, тим самим забезпечуючи їх право на власність і її недоторканість, а також гарантує надання допомоги. При цьому, зауважимо, що за тогочасним діючим в Західній Європі правом, майно розтрощеного і навіть того корабля, що сів на мілину, належало власникові землі.

У наведеній нормі давнього звичаєвого права, ідеї гуманізму знайшли свій вираз в природному для української ментальності, традиційно закріпленому у свідомості вияву співчуття до людини і готовності прийти їй на допомогу, поваги до людини і її прав.

Особливо, як на наш погляд, гуманістичні тенденції в звичаєвому праві Київської Русі вбачаються у відношенні права до жінки. Саме в погляді на становище жінки, за думкою М.Грушевського, полягає «кардинальна різниця староруського права супроти римського й старогерманського». Якщо за римським та старогерманським правом жінка завжди перебувала під опікою чоловіка і не була дієдатною протягом всього життя, то за «Руською Правдою», становище жінки і її прависильність не мають ніяких обмежень з боку права. «Ми не маємо тут тої потреби опіки над жін-

кою, яку уважає неминучою право римське або старогерманське, уважаючи жінку або дитину неправосильною ціле її житє. Ми не маємо ніде сліду правного обмеження маєткових прав жінки за життя її чоловіка, а те що знаємо, говорить за свідомість її певних маєткових прав...Її особисте майно не зникає в загальнім майні родини, і по смерті її переходить до її дітей, незалежно від майна її чоловіка. Зрештою, той факт, що в староруськім праві вдові не надавали опікуна, як то практикували права, що признавали жінку все в чийсь правній опіці, й по смерті чоловіка, як побачимо, вдова в староруськім праві вповні заступала місце чоловіка, дає свідокство про становище жінки за життя чоловіка – її впливової ролі й широкої участі в господарстві, в маєткових справах родини» [3, с.376].

В окремих випадках, а саме щодо питання розпорядження і розподілу своєї частки майна, на що вказує, як видно з наведеної вище цитати, М.Грушевський, її становище навіть вище, ніж у чоловіка. Розглянемо, що констатує з цього приводу право: «А залишиться дружина після чоловіка, то дати їй частину і у своїх дітей взяти частину, а що чоловік їй залишив, то вона власник того... А залишаються у мужа діти малі, а мати їхня одружиться, то при людях передати дім і товар вітчиму і він може користуватися приростом, поскільки він годував і турбувався про дітей; а коли він, що небузь втратить, то він повинен заплатити дітям... Якщо дружина розлучиться з чоловіком і чоловік піде, то він має платити дітям, а коли вона захоце сидіти з дітьми, то виконати її волю, а дітям волі не давати; а що її лишив чоловік, то з тим і сидіти їй з дітьми, або ж у своїй частині сидіти має... А материна частина дітям не належить, але кому мати захоче тому і віддасть...» [2, с.32]. Як видно з наведеного тексту, дружина, мати, мала в родині своє окреме майно, а після смерті чоловіка одержувала частину спадщини і ставала главою сім'ї. Їй же належало право: коли розділити синів. У відповідності з «Руською Правдою» все майно, яке знаходилось у володінні родини, крім материної частки, було спільним, батько або вітчим, таким чином, були тільки його управителями, а не володіли їм. Майно ж матері не було родовим, а тому вона мала право вільно ним розпоряджатися. При цьому, по смерті чоловіка, вона, як опікунка дітей, не відповідала за втрати. Якщо удова одружувалась, то опікуном дітей ставав її новий чоловік, який після закінчення опікунства мав повернути усе майно дітям, а коли щось було втрачене, то й відшкодувати. З традиційного погляду на родинне майно як спільну власність і обмеження з цим влади батька щодо його володіння тільки правом управління і розподілу майна пояснюється більша свобода матері-удови в праві заповіту. Так частку, що їй належить, вона за заповітом може передати будь-кому з своїх дітей, навіть дочці, яка її годувала [4, с.655].

Щодо обмеження жіночої свободи, то тут право «Руської Правди» не містить в собі ніяких вказівок. Навпаки, з практики тогочасного життя та інших джерел, що дійшли до нашого часу, відомо, що жінки брали широку

участь в господарчих і політичних справах, наприклад, княгиня Ольга і ін. Тож відсутність в правовому регулюванні цієї сфери можна пояснити тим, що сама постановка питання про обмеження жіночої свободи не відповідає загальному погляду на жінку «як милу, бажану».

У кримінальному праві Київської Русі та запровадженій ним системі кар гуманістичні тенденції української правосвідомості виявляють себе в першу чергу в оцінці характеру скоєного злочину, який за «Руською Правдою» іменується «обидою», тобто кривдою, та визначенням відповідної до ступеня тяжкості скоєного злочину кари. При цьому особливу увагу право приділяє злочинам, що посягають на честь і гідність людини, які за складом тяжкості перебували на другому місці за навмисним вбивством і розбоєм. Наприклад, за існуючими нормами звичаєвого права удар мечем, не вибивши його з піхов, або рукояткою карався вчетверо більшою, тобто 12 проти 3 гривень, карою, ніж удар гострою стороною меча, навіть тоді, коли це спричинило тілесне ушкодження потерпілому. Така сама тяжка кара призначалася за урваний ус чи бороду, за удар батогом, або іншою річчю [5, с.32].

Діюча за «Руською Правдою» система грошових кар-викупів, з поглядом на відсутність ганьбливих кар на тілі, в'язницею, зрештою, відсутність смертної кари, мала досить м'який характер.

У запровадженій системі кар, так як і в погляді на об'єкт посягання злочину, тобто життя людини, її честь, гідність, майно, з перенесенням акценту саме на людину, право надає пріоритету оцінки особи в людині. Саме про це і свідчить більша суворість кар за злочини проти життя, честі і гідності супроти злочинів проти здоров'я і майнових прав [6, с.29].

Як приклад гуманістичного ставлення до людини, що знайшло своє відображення в праві Київської Русі, можна привести ще й таку норму «Руської Правди», яка стосується взаємин з іноземцями. Так, за правом, при наявності спільного боргу перед іноземцем і місцевим, першим має отримати свою частку іноземець, а місцевому – що залишиться. Інша норма права передбачає, що кожний розгляд справи вимагає від позивача привести до присяги не менше семи свідків; що ж до варягів і іноземців, тут закон вдовольняється двома. Якщо ж справа стосується обвинувачення іноземця, то це за законом не можливо робити взагалі без семи свідків, навіть тоді, коли йдеться про нанесення легких побоїв, де право обмежується двома [2, с.30]. З чим пов'язане таке піклування українського права про іноземців? Звичайно, тут маємо своєрідне бачення і розуміння ідеї справедливості, що вимагає в даному, так само як і в інших випадках, що потребують правового регулювання, принципу рівності сторін. Тобто право, фактом надання цих поступок чужинцям, визнає нерівність їх становища в порівнянні з становищем корінного населення країни і тим самим цю нерівність компенсує. Щодо формування в правосвідомості русичів такого погляду, то це можна пояснити, якщо згадати деякі риси українського національного характеру, а саме своєрідний український консерватизм, який виявляє себе в

сильній прив'язаності до рідної землі, родини, домівки, оточуючого природного середовища. Наслідками цих ментальних настанов в характері українців, по відношенню до чужбини, постають емоційно-психічні переживання власної незахищеності, туги за рідним краєм, які провокують поведінку усамітнення в самому собі. Тож можемо припустити, що ці виникаючі у власній психіці переживання від перебування на чужбині українці переносили й на чужинців, що знаходились у своїх справах на території їх країни. Усвідомлювання останнього породжувало в українській душі природне співчуття, яке сформувало в правосвідомості необхідність компенсації, пов'язаної з цим розумінням різниці між становищем іноземців і місцевого населення.

Додамо, що наведений погляд є тільки припущенням, яке не має ніякої претензії на абсолютність.

Таким чином, з цього огляду українського давнього права, який не є повним, можна зробити висновок, що вже на ранніх стадіях свого існування українська правосвідомість відзначалась гуманністю і лібералізмом. Цей природний для української правосвідомості гуманізм гармонійно поєднувався з загальною атмосферою української культури.

Список літератури:

1. Чижевський Д. Українська філософія // Яковлів А. Українське право. Мюнхен, 1988.
2. Шапов Я. Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI – XIII вв. М., 1978.
3. Грушевський М. Історія України – Русі. К., 1990. Т.3.
4. Історія держави і права України. Хрестоматія. К., 1996.
5. Гришко В. Історія українського цивільного права // Енциклопедія українознавства. К., 1995. Т.2.
6. Падох Я. Ідеї гуманізму і демократизму в карному праві княжої України // Науковий збірник УВУ. №5. Мюнхен, 1948.

Надійшла до редколегії 11.01.2000

*О.В. Тимощук, канд. істор. наук, заступ. начальника
Кримського ф-ту Ун-ту внутр. справ*

«ХЛІБОРОБСЬКІ» ЗАГОНІ САМООБОРОНИ В ОХОРОННІЙ СИСТЕМІ ОСТАНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ГЕТЬМАНАТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВІВ)

В охоронній системі гетьманату Павла Скоропадського досить вагоме місце займали добровольчі збройні формування. Характерно, що при їхньому створенні гетьман керувався здебільшого не національними, а соціально-політичними мотивами. Тобто, теоретично зброю могли отримати всі до цього спроможні, що бажали стояти на сторожі приватної власності і ринкового господарства, виступали проти соціалістичних і комуністичних соціально-економічних експериментів, яких зазнала Україна в 1917 – на початку 1918 рр. Виняток становили козацькі організації, де національність брали до уваги. Добровольчі формування не мали чіткого відомчого підпорядкування. Різного часу або одночасно вони перебували під контролем як Міністерства військових, так і внутрішніх справ, а також і гетьман-